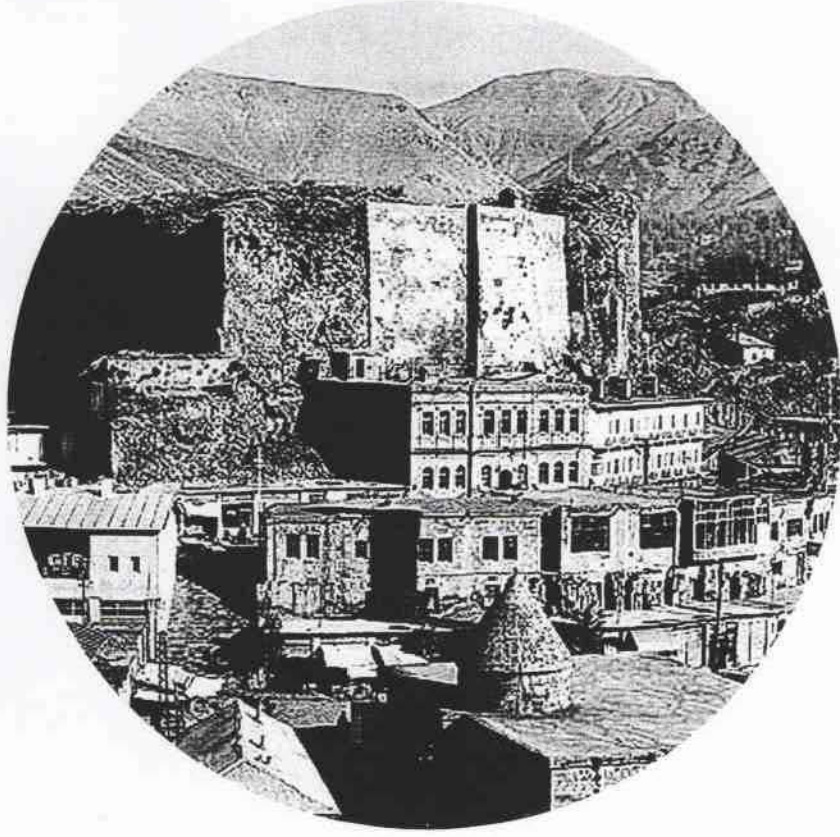

II. VAN GÖLÜ HAVZASI SEMPOZYUMU

EDİTÖR
OKTAY BELLİ

"II. VAN GÖLÜ HAVZASI SEMPOZYUMU"

(04-07 Eylül 2006-Bitlis Kültür Merkezi)

Bitlis Valiliği, İstanbul Üniversitesi Avrasya Arkeoloji Enstitüsü,
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi ve
ÇEKÜL Vakfı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Koordinasyon
Kömenstnbl M&C Solutions

Koordinatör
Serhat Karahüseyin
A. Tolga Mertoğlu

Tasarım
Zeki Okur

Grafik Uygulama
Ayşe Altınbaş

Düzeltili
Başak Bilen

Kapak Resmi
Bitlis Kalesi ve Kentinden Bir Görünüm
(Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Baskı-Cilt
Desen Ofset San. Tic. A.Ş.
Birlik Mah. 7.Cad. 67. Sk. No:2
Çankaya - Ankara
Tel: (0312) 496 43 43 (pbx) • Faks: (0312) 496 43 47

T.C.
Bitlis Valiliği
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları Nr.17
İlk Basım 2007 Ankara
Yayın hakları: Bitlis Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Tüm hakları saklıdır, kaynak belirtilmek koşulu ile yararlanılabilir.
ISBN 978-975-585-853-1

Kitapta yer alan görsel malzemelerin tümü, yazarları tarafından sağlanmıştır.
Kitapta yer alan makalelerin her türlü bilimsel ve yasal sorumluluğu yazarlarına aittir.

VAN TÜRKÜLERİNDE AŞK, AYRILIK VE MEMLEKET SEVGİSİ

Seyit Battal UĞURLU*

GİRİŞ

Türkü, daha çok söyleyeni belli olmayan ve çeşitli ezgilerle, değişik makamlarla icra edilen bir koşma türü olarak tanımlanır. Hece ölçüsünün her kalıbına uyum sağlayabilen türküler, yaygın olarak yedili, sekizli ve on birli kalıplarla söylenir. Halk arasında heyecan uyandıran, toplumsal yaşamda karşılığı olan her duruma, olaya ya da olguya türkü yakılır, söylenir.

Bestelenen türküler, bütün yurda yayılarak bölgelere göre türlü biçimlere girer; kimi zaman dizeler düşer, yerine yenileri eklenir. Türküler; ezgilerine, konularına ve yapılarına göre sınıflandırılır. Ayrıca söylendikleri bölgelere göre de ad alırlar. Bingöl ağzı, Urfa ağzı, Eğin ağzı gibi. Kimi tanınmış türküler de içindeki en etkili sözlerle anılır. *Ayyem, Zeynebim, Fidayda, Adanalı* gibi.¹

Türküler, ezgilerine göre usullü (oyun havaları) ve usulsüz (uzun havalar) olmak üzere ikiye ayrılır. Konularına göre de çocuk türküleri, tabiat üstüne türküler, aşk ve sevdâ türküleri, gurbet türküleri, kahramanlık türküleri, askerlik türküleri, tören türküleri, iş türküleri, eşkiya türküleri, hapishane türküleri, mizahi türküler gibi kümelere ayrılırlar.

Yapılarına göre de mani bentlerinden kurulu türküler, dörtlüklerle, üçlüklerle ve ikiliklerle kurulu türküler şeklinde tasnif edilir.² Türküyü oluşturan her kıta türkünün asıl sözlerinin bulunduğu bend ile nakarattan oluşur. Nakarat her bendin sonunda tekrarlanır. Bu kısımlara *bağlama* veya *kavuştak* denilmektedir.³

Türkü, ezgisiyle diğer halk şiiri türlerinden ayrılır. Mani ve koşma tipindeki

şairler, ezgilerin değişmesiyle türkü olurlar. Halk dilinde hoşlanacağı şekilde konuşmak, tarafını tutmak anlamına gelen "türküsünü çağırmak" ve bir konu üzerine türkü yakıştırmak, türkü bestelemek anlamına gelen "türkü yakmak" deyimleri kullanılmaktadır.⁴ Türküler söyleyeni belli olanlar ve olmayanlar diye ayrılırlarsa da çoğunlukla anonim karakterdedirler. Bazı halk şairlerinin bir şiirinin tümü veya bir dörtlüğü türkü olarak bestelenir.

Türkü adı, Türk kelimesine "i" nisbet etki eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. "Türki" sözcüğü sonradan ses değişmesiyle "türkü" şekline dönüşmüş ve 'Türk'e mahsus' anlamına gelmektedir.

Halk ezgilerini, oyunlarını, el sanatlarını, yiyecek ve içecek kültürünü çoğu zaman belli coğrafi sınırlar içine hapsetmek mümkün değildir. Halk kültürü ürünlerinin coğrafi sınırları, il sınırlarına göre daha geniş veya dar olabilmektedir. Halk müziği derlemeleri sırasında bir ezginin derlendiği il veya ilçe, o ezginin doğuş kaynağını belirlemek için yeterli değildir. Söz konusu ezgiye ve çeşitlemelerine başka illerde rastlamak mümkündür. Bazen aynı türkünün söz ve müziğinin değişik yörelerde, aynen veya ufak değişikliklerle söylendiği olur. Van türkülerine bu gözle bakıldığında, Birçok Van türküsü ve halk oyunu, özellikle Siirt, Bitlis, Hakkâri, Ağrı ve Erzurum yöreleriyle benzerlikler veya ortak özellikler gösterebilmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinin kendi öz malı gibi görülen birçok türkünün ve halk oyununun bu ilde çağrıldığı, oynandığı söylenebilir.⁵

Türküler sadece sevgiyi değil, acıklı

* Yrd. Doç. Dr., Seyit Battal UĞURLU, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü., Van-TÜRKİYE
e-mail:seyitugurlu@hotmail.com/ seyitugurlu@gmail.com

hikâyeleri de anlatırlar. Birçoğunda roman olacak trajiklikte gerçek hayat kesitleri vardır. Anadolu coğrafyasında yaşanmış acıklı hayatları anlatan önemli bir kaynak da dayandıkları acı öykülerden ötürü, türkülerdir. Türküler yazılmayan hayatların destanları gibidir. Türküler, nesilden nesile aktarılıyor olmalarından dolayı, bir de içinde var oldukları toplumların bilinçaltı gibidirler.

Van türküleri içinde şekilsel açıdan her türden örneğe rastlamak mümkün olmakla birlikte, usullü türküler ağırlıktadır. Mani dördlüklerinden kurulu olan türkülerin çokluğu dikkati çeker. Birçok çeşitleme türküler de vardır.

Türk halk müziğinde önemli bir yeri olan Van türkülerinin, Türkiye’de tanınmasında Atakan Çelik, Hüsamettin Subaşı gibi halk müziği sanatçılarının önemli hizmetleri olmuştur. Bunların yanı sıra çalıp söyleyen Vanlı birçok mahalli sanatçının ve derleme çalışmaları yapan araştırmacıların da büyük katkısı göz ardı edilemez.

Van ve çevresi türkülerinde yaygın biçimde bağlama çeşitleri, zurna, kaval, mey, çığırta, dilli ve dilsiz düdükler, kemane, davul ve def gibi aletler çalınır.⁶ Zil, klârnet, ud, cümbüş, zilli def, darbuka, gibi çalgı aletleri ilk gruptaki kadar olmasa da çalınmaktadır.⁷

Van türküleri üzerine ilk araştırma kente 1948 yılında folklor çalışmaları için gelen Ahmet Caferoğlu tarafından yapılır. İkinci derleme çalışması da Ankara Devlet Konservatuvarı’nın 1950 yılında gönderdiği heyet tarafından gerçekleştirilmiştir. Ankara Radyosu 1961’de, TRT 1967’de ve Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı 1978’de derleme çalışmaları kapsamında bölgeye araştırmacılar göndermiştir. Nail Tan ve Salih Turhan’ın 2001 yılında basılan kitabıyla, TRT repertuarındaki 60 adet Van türküsünün sayısı 160’a çıkmıştır.⁸

Büyük çoğunluğu Erciş yöresinde derlenen Van türkülerinde, Azeri Türkçesi’nin ve yöre ağzının belirgin özellikleri görülür.

1- Aşk

Aşkı anlatan türkülerde delikanlının kıza

kur yaptığı, laf attığı, kendisiyle buluşmasını, evlenmesini istediği, kızın nazını her defasında çektiği, yine de olumlu karşılık almadığı durumlarda yakardığı, kötü birine varmasını dilemek türünden beddualar ettiği, hatta tehdit diline başvurduğu görülür. Kimi türkülerde âşığın, sevdiğine kızdığı, sitem ettiği, kötü talihe uğramasını, mutsuz kalmasını dilediği, kimilerinde ise kötü haberlerle ağlayıp sızladığı olur. Geçmiş yaşamdan özlü ama zengin izler taşıyan türkü metinleri, söylendikleri zaman dilimine ilişkin önemli ipuçları da barındırırlar. Elbette her türkünün bir de hikâyesi vardır. Bu hikâyeler bilinmeden türkülerin sağlıklı bir biçimde değerlendirilmesi güçtür. Türkü metninin birkaç mısraında, bazen ne üzerine söylendiği anlaşılmaktadır. Burada, bu ipuçlarından yola çıkılarak türküler, yanlış anlamlandırma olabileceği ön kabulüyle, kıyasından köşesinden de olsa anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Erciş yöresinin *Al Papağ Oğlan*⁹ (s.53) başlıklı türküsü sevdiğini uzun süre beklemiş bir kızın dilinden söylenir. Genç kız, oğlanın çeşme başına gelmesini ister. Türküdeki

“Men suya indim sen de gel sen de gel” nakaratı buram buram hasret kokar. “Gel” fiilinin dillendirdiği istek iki kez yinelenir ki bu, genç kızın uzun süre sonra gerçekleşen beklentisinin kaynaklık ettiği sevincin de güçlü bir anlatımıdır.

“Dediler yârin geldi

Segirttim yalın ayak”

mısraları “gel” fiiliyle dile gelen güçlü isteğin bu kez davranış dilinden anlatımını gerçekleştirir. Genç kız, delikanlının yeni aldığı ceketin düğmeleri olmayı dilemekle de aynı güçlü isteği üçüncü kez tekrarlamış olur. Kızın oğlanı çağırdığı yer de, gerisinde töresel bir davranış biçimini barındırmaktadır. İki sevenin geleneksel toplum yapısı içinde buluşabileceği en uygun yer, burada çeşme başı olarak görülmektedir. Kız suyla ilgileniyormuş, oğlan da orada geçiyormuş gibi yapacaktır. Bu arada fırsat bulurlarsa bir iki bakışacak, bir iki laf söyleyeceklerdir. Uzun zamandan beri süren hasret, bu denli kısa bir sürede giderilmeye çalışılacaktır.

Sevdiğinden bir haber almak, âşık için en büyük sevinç kaynağıdır. *Çimen Sürü Kazlar*

(s.95) türküsünde, sevdiğinden gelen selam üzerine neşelenen âşık, yârinin uzağında olmanın üzüntüsüyle "zari zari" ağlar. *Erikler Çiçek Açtı* (s.102) türküsünde de dosttan gelen haber âşığın yarasını tazeler.

"Dosttan bir haber geldi

Yarama tuz bağladı" (s.102).

Horozu Kattım Ayvana (s.124), kavuşma istegini anlatan bir türküdür. Karakaşlı yâr, âşığın hem derdi, hem de bu derdin dermanıdır. Âşık, çözümünü

"Canımı kurban ederem

Yâr seni bana verseler"

dizeleriyle özetler.

Kimi türkülerde de âşıkların, gizli buluşma şansı olur. *Mendilimde Kişmiş ile Badem Var* (s.159) türküsünde, düğünden geldiği, mendilindeki kuru üzüm ve bademden anlaşılan âşık, sevdiğiyle konuşmakta olduğunun duyulmasından da endişe eder. Çünkü kavuşmalarına engel olmaya çalışanlar vardır. Deneyimsiz iki genç, rakibe açık vermeden dertleşirler.

"Meni senden seni menden eden var

Mendilimde kişmiş ile badem var

Derdimizi kime açak konuşak

Yavaş söyle köşelerde âdem var"

Ördek Çalkanır Çöllerde (s.164) türküsünde yârin bahçesine girmek cennete girmekle eşdeğer olarak görülür. Çünkü "yâr ile تنها buluş"ulur, yanğından "gül" alınır.

Kimi türkülerde yârin her gün görmeyi istemek yaygın bir biçimde dile getirilir. Öyle ki sevdiğini bir gün bile görememek âşığın felaketi anlamına gelir. *Bir Kar Yağdı Ereğe* (s.73) türküsünde yârin her gün görmeyen âşık yürek yangınından muzdariptir. *Elindeki Nargile* (s.99) türküsündeki genç kıza, yârin her gün görmek de az gelir.

Kimi türkülerde de âşık kişi sevdiğini sürekli gözler, onu neredeyse her gün görür. *Ev Süpürür Toz Eder* (s.107) türküsünde evin önünü süpürürken alttan alttan göz eden kızın, delikanlıyı kendine âşık etmesi bir yandan eleştirilir, diğer yandan da;

"Dün gece neredeydin

Gönlümün gögercini"

sözleriyle kızın bu davranışının bir de oğlandan kaynaklandığı ortaya söylenir. *Kalenin Bedenleri* (s.128) türküsünde âşık, sevdiğini iki günden beri görmediğinden dolayı, ölmek ister. Çünkü türküdeki kız, alttan alttan göz ederek "çok canlar yaka(n)" güzelliktedir. *Kapılarında Kuyu Var* (s.129) türküsünde de güzelliği övülen kızın her gün olmasa da sürekli gözlemediği anlaşılır. Âşık, gözüne kestirdiği kıızı huyuna kadar tanımaktadır:

"Özün güzel şen amma

Üreğin demirdendir"

Aynı türküde sevdiği kıızı, sürekli gözleyen, istediği ilgiyi göremeyen âşık, kızın "işmar"larına vurulmuştur:

"Senin o işmarların

Beni ciğerden yakar"

Masa Üstünde Testi (s.150) türküsünde de işmar ederek oğlanı kendine bağlayan kıza çatılır:

"İşmar eder göz eder

Oğlanın ne suçu var

Her ne eder kız eder"

Bazı türkülerde âşık, yakın memlekette olan sevdiğini görememekten dertlenir. *Kıratımı Nallatırım* (s.141) türküsündeki âşık; mesafeleri kısaltan, kendisini yârine kavuşturan, "kır at"tan aman diler:

"Ölürüm ben görmeyince"

Bazı türkülerde sevenlerin seslerini bir birine duyuracak şansları olmayabilir. Aynı mahalle içinde, akrabaların komşuların iç içe yaşadığı, her gün göz göze geldiği bir sosyal yaşam içinde delikanlı ile genç kızın buluşmasının hoş karşılanacağı beklenemez. Sazı eline alan âşık, *Bahçaya Gel ki Görüm* (s.64) türküsünde, aradaki "dağlar"dan dolayı sevdiğini görememekten, ona gül verememekten yakınır. Sonraki mısralardan anlaşıldığı kadarıyla, bu biraz da kızın nazı olsa da nihayetinde delikanlıyı usandıran bir durumdur.

"Bana göre yâr mı yok"

diye hiddetlenen delikanlı, sözü punduna getirerek alttan almasını, geri adım atmasını da bilir. Sevdiğine,

"İstedim sen olaydın", der.

Fazla naz âşık usandırır, diye bir atasözü vardır. Geleneksel yaşamın sürdüğü birçok Anadolu köy ve kasabasında kız tarafının, oğlan

tarafına naz etmesi adettendir ve bu biraz da kendini ağırdan almak anlamına gelir. Ne var ki, kızını vermek istemeyen ailelerin veya kendisini isteyen delikanlıya varmak istemeyen kızların, işi çok fazla yokuşa sürdüğü de olur. Kimi türkülerdeki âşık tipi, ulaşamama durumunda, kaderine razı olmaz veya kanaatkâr bir tutum takınmaz. İstedigini almamayı ölmekle eşit gören bir yaklaşım içine girer. Yüreğine aşk ateşi salmış güzel, kendisine varmayacaksa, yaşamasının bir anlamı yoktur. Güzelliğiyle kendisine dert salan sevdiğini, kendisinin katili yapmak istemekle bu kez, yaşamakta olduğu acının daha fazlasını ona tattırmak ister. *Belinde Kama Sevdigim* (s.69) türküsündeki delikanlı; sevdiğinden, kendisine varmayacağına göre, kendisini öldürmesini ister.

"Çek vur sineme sevdiğim
Öldür kuyla topraklara
Kimseye deme sevdiğim".

Son dörtlükten, delikanlının bu isteğinin karşı tarafta pek etki uyandırmadığı, muradına ermediği anlaşılmaktadır:

"Zarı hep gele sevdiğim"

Yüce Dağım Yağar Bana (s.196) türküsündeki âşık da bir öncekinde olduğu gibi nazdan fazlasıyla usanmış görünmektedir.

"Al hançeri sinem işte

Vur o yandan vur bu yandan"

diyerek, artık dayanacak gücünün kalmadığını söyler.

"Bak işte can veriyorum

Gör o yandan gör bu yandan

Mezarımın toprağını

At o yandan at bu yandan"

sözleriyle, ölümüne neden olan dertten, sevdiğini sorumlu tutar.

Ulaşamayan âşığın tepki verme biçimlerinden biri de bedduadır. Vefasız çıkanlara, ömür boyu mutsuzluk, iki gözden kör olma, gençliğine doymama türünden beddualar edilir ki bu bedduaların gönülden edilmediği de aşkıdır.

"*Belinde Kama Sevdigim*" (s.69) türküsünde,

"Eğer beni almaz isen

Gençliğin doyma sevdiğim"

diye beddua edilirse de, âşığın bu duruma gönlünün razı olacağını söylemek zordur.

Ayrılmak isteyen vefasız, *Gidersen Uğur*

Ola (s.117) türküsünde olduğu gibi başta "Gül yolun çimen ola" diye yol gösterilir. Ancak bu gerçekten arzulanan bir durum değildir. Âşığın asıl meramı sonraki mısralarda dillendirilir:

"Benden başka seversen

İki gözün kör ola"

Pencerede Şişenin (s.167) türküsü, pencereye oturarak elindeki kitabı okuyormuş gibi yapan güzelin halini anlatır. Kızın perçemine sürdüğü koku, kendisini gözleyen delikanlının burnuna kadar varır. Delikanlı penceredeki kıza bakarken bir kazaya uğramış olmalı ki aklını başından alan sevdiğine beddua eder:

"Benim düştüğüm gibi

Pencereden düşesin".

Kimi türkülerde kavuşmayı engelleyenlere duyulan öfke büyüktür.

"Seni bana vermeyeni

Kebap edip pişirmeli"

"Gönül ferman dinlemez" atasözünü duymayamız yoktur. Kimi türkülerde de âşık sevdiğine kavuşmuşken, karşısına çıkan başka güzele tutulur. *Bu Dere Buz Bağlamış* (s.83) türküsünde âşık bir nişanda gördüğü "Acem kızı"na, aklından olacak denli bağlanır. Âşık, aynı zamanda kendisini sevenin bundan haberdar olduğunu da söyler. Bir anda iki kişiyi sevme cesaretini gösterebilen âşık, içinde bulunduğu ikiliğe türkü yakmıştır.

2- Ayrılık

Ayrılık teması Van türkülerinde en çok sözü edilen temadır. Âşık, sevdiğinden bir şekilde ayrı düşünce, derdini mısraların dilinden sazın tellerine vurur. Türkülerde dile gelen ayrılık nedenleri farklıdır. Kaynağı ve derleyeni belli olmayan *Akşam Oldu Yakamadım Gazımı* (s.52) türküsünde bir anne, kundaktaki çocuğuna ninni söylemektedir. Üçlüklerden kurulu türküde, kucaktaki bebeğine ninni söyleyen kadın aslında kendi derdine yanmaktadır. Öyle bir dert ki akşam olmuş olmasına karşın kalkıp lambayı yakamamıştır.

"Cümle kuşlar destur almış ötüyor

Şehit baban bize bakıyor" (s.52)

dizelerinden, kocasını savaşta kaybetmiş binlerce Anadolu kadınından biri olduğu anlaşılır. Eşini savaşta kaybetmiş çoğu kadın gibi o da kaderine razı olmuş, umutlarını yetim çocuğuna bağlamış görünmektedir.

Erciş yöresi çıkışlı *Akşam Aralar Beni* (s.51) türküsünde sevdiği kız başkasına varmış delikanlının hüznü anlatılır. Derdini bade ile unutmaya çalışan delikanlının öfkesi "Gurbet ellere gidim" dizesiyle anlatılır. Delikanlı hayatının biricik amacı haline getirdiği yâre ulaşma konusunda başarılı olamadığına göre, çevresinde kendisine biçilecek bir kıymet bulamamakta ve buna katlanamamaktadır. Gurbet, bir tür unutmama ve unutulma olarak çare gibi görünmektedir.

Al Yağlık Mavi Yağlık (s.54) türküsünde, bir delikanlının sevdiği kızın başkasıyla evlenmesine duyduğu üzüntü anlatılır. Delikanlı, sevdiği kızın başkasıyla evlenmesinden sonra yeme içmeden kesilmesini, "otuz gün oruç" dizesiyle dile getirir. "İsterem canan sağlık" mısraı, delikanlının, kendisinden başka birine varmışsa da, sevdiğine kem söz söylemeye dilinin varmadığını anlatır. Üstelik "Yollamadın bayramlık" siteminde bulunduğu göre, sevgisinden bir eksilme olmadığını ortaya koyar. Türkünün son bölümündeki

"Öyle bir ah çekerem

Mehle ile yanarsız"

dizeleri, bu evliliğe gönlü razı olmayan âşığın isyan sesini yükseltir.

Türkülerin bazısında aşk tutkusunun âşığı düşürdüğü kötü haller dile getirilir. *Ben Giderem Ereğ Yolu* (s.70) türküsünde "bir yosmaya" vurularak dillere düşen, bundan dolayı çevresinden dışlanan ve kendini yalnız hisseden kimsenin ruh hali anlatılır:

"Atım kaçtı ben yoruldum

Düştüm boynuna sarıldım

Kınamayın arkadaşlar

Ben bir yosmaya vuruldum" Bir yosmaya vurulmak, toplum içinde pek kabul edilesi bir durum değildir. Bütün çevresinde kınanan âşık, bu tutkusundan vazgeçmekten başka çıkar yol bulamaz. Ne var ki bu kez ayrılık derdi söyletir:

"Güzel sevmesi çok hoş amma

Ayrılması yaman şimdi"

Ben Horozam Öterem (s.71) başlıklı mizahi türküde, sevdiği başkasıyla evlenmiş delikanlının tepkisi muziplik dilinden ortaya konur. Delikanlı başkasıyla evlenmiş sevdiğine hitap ettiği türküde horoz gibi sabah öterek yârini uyandırmak suretiyle kendini hatırlatır.

Su Gelir Millendirir (s.172) türküsündeki âşık, sevdiğinin köyünü bulamazken, kara haberi, kızın evlendiğini duyunca gözyaşlarını engelleyemez:

"Eşittim yâr evlenmiş

Diz çökerek ağladım"

Zap Suyu Derin Akar (s.198) türküsünde, sevdiği başkasıyla evlenen âşık, artık gülmeyi unuttur:

"Zap suyu aktı geçti

Sinemi yakıtı geçti

Güzellerin içinden

Benim yârimi seçti".

Oda yaptırmış olmak, evliliğe hazır olunduğunun anlatımıdır. *Bal Yeme Bal Şirin Olur* (s.67) türküsündeki delikanlı, sevdiği kıza evlenmeye hazır olduğunu söyler. İçini "Acem şalından" döşettiği bir oda yaptırdığını söyleyerek davetini tekrarlar. Kız, delikanlının davetine olumlu bakmayınca delikanlı,

"Ölürsem sevdiğim üstüme sen gel"

diyerek kızın gönlünü kendine çevirmeye çalışır. Ne var ki bu odada "üç gün üç gece" yatamamış olmasından, delikanlının muradına eremediği, bu türkünün o ayrılık derdine tercüman olduğu anlaşılmaktadır. Sevdiğinden bir türlü ilgi göremeyen delikanlı, güzelliğine vurulduğu yârinin ilgisizliğine, hastalandığında ziyaretine gelmemesine

"Hastalandım gelmedin

Geldin son nefesime"

sözleriyle sitem eder.

Karanfilin Bubarı (s.132) türküsünde sevdiğinin evine gitmek isteyen âşık, kalacağı yer olarak "oda"yı sorar. Sevdiğini elinden alan kıza, bıçak ve tabancasıyla vuracaktır. Burada kız, tıpkı erkek gibi, eril bir rol üstlenmiş, aşkı uğruna cinayet işlemeyi düşünmektedir. Karşıdan Yâr Geliyor (s.136) türküsünde, sevilen kızın başkasıyla evlenmiş olmasından duyulan üzüntü anlatılır:

"Ağlamaz gülen bendim

Devranı süren bendim

Yel vurdu sel götürdü

Yıkıldı gönül bendim"

diyen âşık, sevdiğine giden yolları kirpiğiyle süpürmek istediğini söyler.

Mendi de Yoldum Babçadan (s.153) türküsünde sevdiğinin başkasına gitmesine yakılan bir türküdür. *Ne Haldayım Sormadın* (s.160) türküsünde, yârin vefasızlığı yüzüne vurulur:

"Ne haldayım sormadın
Vallah derdim bilmedin
Sarıp soluyorum
Sen kavlinde durmadın"

diyen âşık, derdinden ağlar, yaralarının sıkladığını söyler.

Bir Oda Yaptırdım Döşetemedim (s.74) türküsünde delikanlı, borçlanarak "Acem şalından", "hurma dalından" yaptırdığı oda içinde "üç gün üç gece" yatamamış olmanın derdini dile getirir. "Yıkılaydı ben ölen gece" mısraından, evliliğe hazırlanmış delikanlının sevdiğine kavuşamadığı anlaşılmaktadır.

İstedigine kavuşmak her zaman mümkün olsaydı belki birçok türkü yakılamayacaktı. Oyun havası tarzındaki *Bizim Eller Ne Güzel Eller* (s.76) türküsünde düğün ortamına davet edilmediği halde gelene çatılır:

"Dağ bizim maral bizim
Avcı burada ne gezer".

Avcının "maral"ın peşinde olduğunu, aynı mısralar zaten söyler. Ancak burada işin düğüne davetsiz gelen kişi cephesine bakılmamıştır. Bunu da elbette başka türküler açıkça ortaya koyar. Benzer bir durum *Bu Dağda Maral Gezer* (s.79), *İndim Kuyu Dibine* (s.126) türkülerinde tekrarlanır. *Vurun Kızlar Yürüsün* (s.186) türküsünde avcı kovulur:

"Vurun kızlar yürüsün
Avcuyu toz бүrsün
Keklik kayalı yerde
Gezer mayalı yerde"

İstedigine kavuşamayacağını anlayan delikanlının, sevdiğine bir kere de olsa dokunmak istediğini anlatan türküler de vardır. Ne var ki bu töre içinde olanaksızdır. Sevilen artık gelin olmuş, başkasının evindedir: Âşığın,

"Zalım babanın kızı
Koymaz tutam elini"

diye türkü yakması, onu bu isteğine kavuşturmayacaktır. Kalenin Bedenleri (s.128) türküsünde âşık, peçe ile dolaşan sevgilinin yüzünü görmek ister.

Bu Akşam Sen Bize Gel (s.78), öç almayı anlatan bir türküdür. Türkünün başlığı da,

söyleyenin daha önce hitap ettiğine gittiği anlamını içermektedir. "Gülmüyor yüzün nedendir" sorusu, eve davet edilenin, kavuşma şansını yitirdiği, ama davet edenin bu durumu bir öç alma biçiminde onun yüzüne vurduğu anlaşılmaktadır.

Bazen de kendisini sevenle değil de başkasıyla evlenmek, mutluluk yerine pişmanlık getirebilir. Bu Dağın Oylumuna (s.81) türküsünde sevdiği kişi yerine, başkasına gitmiş olan gelin, kendisini seveninden helallik diler. Pişmanlığını:

"Keşke gitmez olaydım
Elim koynumda kaldı"

sözleriyle dile getirir.

Şirin Nar Ağacıyam (s.178) türküsünde sevmediğiyle evlenenin evliliği olumlanmaz:

"Sevmeden evlenenin
Ahdan beli бүkülür"

Türkünün devamında çeşme başında her gördüğüyle evlenmek isteyenler hayalperestlikle itham edilir.

Sevdiğini küstürecek söz söyleyenin pişmanlığı, *Bu Dağlar Danelendi* (s.82) türküsünde anlatılır. Aslında "Zeyno" adlı kızı neden küstürdüğünü de bilmeyen âşık, "Lâl olsun ağzım dilim" diyerek kendini kınar. Sevdiğinin küskünlüğünün uzun sürmesini, alına yazılmış "kötü", "kara yazı" olarak niteler. *Mendi Mendili Mendi* (s.156) türküsünde, söyledikleriyle sevdiğini küstüren âşık, kendini kınar ve yüreğinin yaralı olduğunu söyler.

Bağ-i Saba Yar Allah'ı Seversen türküsünde bir yoksulun sosyal koşullarından dolayı, sevdiğine ulaşamayışı, yetimliği anlatılır. *Ezem Ezedin Oğlan* (s.109) türküsünde kızdan oğlana hitaben kendisinden vazgeçmesi telkin edilir. Sevdiği kendisini bırakarak kaçmış olan kız, kendisine "İğnenin yıldızından" "göz eden oğlan"ın gidip para kazanmasını ister. Bu da gösteriyor ki, kızın gönlü oğlandan yana olsa da, kavuşmaları için oğlanın geçim temin edecek bir gelirinin olması gerektiği şartı koşulmaktadır. *Karşıdadır Evleri* (s.134) türküsünde de Erciş beylerinin kızlarını, sevdiğine vermemesi anlatılır. Bu türkünün başlığı da seven-sevilen arasındaki sosyal uçurumu anlatır. Gönlünü bey kızına kapıran yoksul delikanlının, muradına ermeyeceği, türkünden anlaşılmaktadır. *O Giden Yara Kırbın* (s.162) türküsünde de sevdiği bey kızının

gitmesinin ardından üzüntü dile getirilir. Burada âşık, sevdiği bey kızının kendisine verilmeyeceğini bir türlü kabul etmek istemez.

Van'ın ünlü *Çorabı Çektim Dizime* (s.94) türküsünde, sevdiği ile birlikte olduğu zamanları yâd eden âşık, sevdiğine seslenerek yanına tekrar gelmesini ister.

Nişanlılık dönemi: *Dalga Sesi Geliyor* (s.95) türküsünde nişanlı olan delikanlının, kendisine ilgisiz gibi duran sevdiğine sitemi biraz da tehditkâr bir dille anlatılır.

"Eyvana serdim minder
Yüzün yüzüme dönder
Eğer gönlün yok ise
Nişanı geri gönder"

Elâ Gözlü Nazlı Yâri (s.97) türküsünde sevdiğine uzak düşmüş olan âşık, onu görmek isteyip de görememekten yakınıyor. İçinde bulunduğu ruh halini "sefil" olarak niteleyen âşık;

"Dünya âlem düşman olsa
Ben Leylâ'dan ayrılmanam"

diyerek kararlılığını ortaya koysa da bir kere ondan uzak düşmüştür.

Emere Söyle Söylesin (s.106) türküsünde sevdiğiyle aracı vasıtasıyla haberleşen âşık, sevdiğinin ağlamış olmasından duyduğu üzüntüyü türküleştirmiştir. Sevdiğinin kendisine gelerek halini söylemesini isteyen âşık da aynı derdi paylaşır.

Sevdiğinden ilgi görmemek de türkü yakma nedenlerinden biri olarak görünmektedir. *Gel Beri Yâr Gel Beri* (s.111) türküsünde kendisine karşı ilgisiz kalan yârini yanına davet eden âşık, uykusuzluktan şikâyet etmektedir. *Kaleden İndim Düze* (s.127) türküsünde de âşık, yedi yıl hizmet ettiği sevdiğinin ilgisiz kalmasını, araya bir "öğreten" in girmiş olmasına bağlar. Bu dertten de uyku tutmaz olur. *Kapılarında Kuyru Var* (s.129) türküsünde sözü edilen güzelin kendisi iyi, ama ilgi göstermemesinden dolayı huyu kötü, 'yüreği demirden' olarak nitelenir.

Sevdiğine sevgisini açıklayamayan âşık, *Giden Ay Tutulur mu* (s.112) türküsünde çektiği gizli sevdadan dolayı Allah'tan sabır dilerken, kendisini görmezden gelen 'fidan boylu' sevdiğine;

"Seni zalımın kızı
Din iman yok mu sende"
diyerek sitem eder.

3- Memleket Sevgisi

Van türkülerinde Van'ın farklı güzelliklerine dönük bazı belirlenimler üzerinden memleket sevgisi teması işlenmektedir. Türkülerde Van, Erciş ve Edremit adlarının yanı sıra Erek, Kale gibi doğal yapı ile ilgili yerler ve zaman zaman bu yerlerin doğal güzelliklerine, havasına, derelerine, sularına, bağ ve bahçelerine ilişkin değinmelere, övgülere rastlanır. Van türkülerinin genelinde memleket sevgisinin, sevinç zamanlarında dile getirilişi dikkat çeker.

Bayazıt'ın Bu Kalası (s.68) türküsünde memleketin "hoş havası"ndan ve "savuk sularından" söz edilir.

Bizim Eller Ne Güzel Eller (s.76) türküsünde, "bizim", dağlarında maral gezen "güzel eller"den övgü babında söz edilir.

Edremit'in konumu, bağları, kiraz bahçeleri birçok türküde övgü konusu yapılmaktadır. *Boyakçının Gelini* (s.77) türküsünde, Edremit'in yaz başlarında yetişen kirazlarına övgüde bulunulur.

"Edremit kirazları
Ne hoş olur yazları"

İndim Erek Düzüne (s.125) türküsünde Edremit'in aynı mevsimdeki güzelliği, benzer yaklaşımla övülür. Hem bunda hem de bir önceki türküde Edremit'in bahar aylarındaki durumuna yapılan övgüler, aslında bu şirin ilçenin söz konusu mevsimde bahçelerde boy gösteren kızlarıdır:

"Edremit'in bağları
Ne hoş olur yazları
Edremit'in kızları
Erik toplar kızları"

O Süem O Sünbül O Gül O Bağındır (s.163) türküsünde de benzer yaklaşım sergilenir. Edremit ile Van'ın coğrafi yakınlığı ve bakışımılığından yola çıkan âşık, bu mevsimde bağ bahçelerde görünmeye başlayan genç kızlara türkü yakar.

"Edremit Van'a bakar
İçinde Şamran akar"

Eyle bir yar sevmişem
Her gören ona bakar"

Aynı türkünün devamında, kale ve göl üzerinden
güzele övgülerde bulunulur.

"O süsem o sünbül o gül o bağındır
Kale dibi kayalık
Denizde dolu balık
Kızın gönlü oğlanda
Oğlan ona yanık"

Erciş, Van türkülerinde adından sıkça sözü
edilen yöre adlarından biri olarak karşımıza
çıkılmaktadır. Türkülerde iki şekilde; "Erdeş" ve
"Erciş" olarak geçmektedir. *Bu Dere'den Esen Yel*
(s.85) türküsü bir sevinç zamanını betimler. Genç
âşık dere kenarında, "Erciş'in dağlarında" esen
yelden kaynaklanan sevincini dile getirir. Sevincin
asıl kaynağı, âşığın yârinin yanında oturmasıdır.
Derenin kenarındaki rüzgârı arkasına alan âşık,
mekândan ve zamandan hoşnuttur.

Karşıdan Yar Geliyor (s.136) türküsünde,
sevgilinin karşıdan geliyor olması, sevinmenin ve
memleketi övmenin gerekçesini oluşturur.

"Şu Erdeş'in dağları
Gül kokuyor bağları"

Mebleyi Geze Geze (s.151) türküsünde
"Erdeş'in üstü bağdır" mısrayla da olsa mekânın
göze hitap eden ve herkesçe bilinen yönüne sevgi
dile getirilir.

Vay Erdeş'im Erdeş'im (s.185) türküsündeki
âşık, öncekilerden farklı bir ruh hali içindedir. Bu
kez, yârenden uzak düşmüş âşık, sevgili yerine
koyduğu Erciş'e dert yanmaktadır. İşleri yolunda
gitmemesini, Erciş'ten ayrı düşmesine bağlar:

"Vay Erdeş'im Erdeş'im
Ters gitti benim işim,
Senden ayrı düşeli
Bak ne hale düşmüşüm"

türkünün ilerleyen bentlerinde sevdiğini
kaybetmenin acısı dile getirilir.

Erciş yöresinin *Çayda Kumlar Kaynaşır*
(s.90) türküsünde, mekânın dışsal bazı özellikleri
öne çıkarılmıştır. Mısralar arasında bir uyumdan
söz edilemezse de doğanın farklı mevsimlerde
gözlenebilecek bazı özelliklerine dönük gözlemler
öne çıkarılmıştır. Daha çok kafiye doldurma ve
ritim tutturma amacı öne çıkan türküde, yörenin

bilindik özelliklerine övgülerde bulunulur.
Aşağıdaki mısralarda bu durum açıkça
görülmektedir.

"Çayda kumlar kaynaşır"
"Suda balık oynasır"
"Derelerim çakıl taş"
"Ördeklerim yeşilbaş"
"duman bastı dağlara
Yayıldı ovalara"

Çarpanak adası da içindeki güzelden dolayı
sevgiyle anılan yerlerdendir. *Çarpanak'ta Bir Güzeli*
Var (s.88) türküsündeki âşık, görüp sevdiği
güzelin herkes tarafından görülmesini
istemektedir. Bu istek, gerisinde güzelin kendisine
verilmesi arzusunu barındırmaktadır.

Van denince akla hemen geliveren *Giderem*
Van'a Doğru (s.115) türküsünde Vanlı olmanın
ayrıcalıklı yanına vurgu yapılır. Âşık, kendini,
"gün vursa" da erimeyen "Ereğin karı" olarak
niteler. Vanlı olmak, türküye göre hem "şanlı",
hem de "özü sözü bir" olmak anlamlarına gelir. Bu
türkü, öyküsü bilinen az sayıdaki örneklerden
biridir. Öyküye göre, Adana Taşkiran Karakol
Komiseri Ali Baba'nın Yusuf'a, görevi başında
telefon gelir. Kim olduğunu soran kişiye cevaben:
"Vanlıyam, şanlıyam, kılıcı kanlıyam, Taşkiran
Karakol Komiseriyem, sarı kızın dostıyam", diye
cevap verir ve karşı tarafa "Sen kimsen?" diye
sorar. Aldığı "Ben Vali" cevabı üzerine "İrrr!...
Sen menden büyüksen" deyip telefonu kapatır.
Vanlı insanın ruh halini yansıtan bu anekdottan
yolan çıkan Atakan Çelik türküyü besteler.¹⁰

"Vanlıyam hem (men) şanlıyam
Kılıcı kanlıyam
Özüm sözüm hep birdir
Men bu yurda bağlıyam"

Sonuç

Türküler, Anadolu'nun dört bir yanında
yaşananları anlatırlar. Anadolu insanın saf, masum
duygularına, dertlerine tercüman olurlar. Neşeyi,
üzüntüyü, ölümü, ayrılığı, aşkı, kavuşamamayı,
kaybetmeyi anlatırlar. Van türkülerinin,
Türkiye'nin dört bir yanında söylenen türkülerden
bu anlamda farkı yoktur. Türküler, nerede
yaşarsak yaşayalım, bir şekilde kendimizi içinde
bulabileceğimiz duyguları terennüm ederler.
Türküler aslında biziz.

DİPNOTLAR

- 1 Bu konuda daha detaylı bilgiler için bkz: Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.289-305.
- 2 Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 492-4
- 3 Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1995, s.621-22.
- 4 D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 11. baskı İz Yayıncılık İstanbul 1996, s.1091.
- 5 Nail Tan-Salih Turhan, *Van Halk Müziğine Giriş*, Van Valiliği Yayınları, Van, 2001, s.5-6.
- 6 Anonim, *İlimiz Van*, Özgül Yayınları, Isparta, 1986, s.92.
- 7 Tan- Turhan, age, s. 28.
- 8 Tan- Turhan, age, s.14-45.
- 9 İncelenen türkü metinlerinin tümü, yukarıda tam künyesi verilen Nail Tan ve Salih Turhan tarafından yapılan çalışmasından alınmadır. Buradan itibaren mısraların karşısına parantez içinde yazılan sayfa numaraları, Tan-Turhan'ın kitabının sayfa numaralarını gösterir.
- 10 Tan-Turhan, age, s.240.

KAYNAKÇA

Anonim,	<i>İlimiz Van</i> , Özgül Yayınları, Isparta, 1986.
Arslan Tekin,	<i>Edebiyatımızda İsimler ve Terimler</i> , Ötüken Yayınevi, İstanbul 1995.
Cem Dilçin,	<i>Örneklerle Türk Şiir Bilgisi</i> , Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
D. Mehmet Doğan,	<i>Büyük Türkçe Sözlük</i> , 11. baskı İz Yayıncılık İstanbul 1996.
Nail Tan	
Salih Turhan,	<i>Van Halk Müziğine Giriş</i> , Van Valiliği Yayınları, Van, 2001.
Turan Karataş,	<i>Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü</i> , Akçağ Yayınları,
Ankara 2004.	